

Discussions

Styl?

Moje dzisiejsze rozumienie stylu

Redakcja "Stylistyki" jesienią 1994 r. zwróciła się do znanych badaczy z zaproszeniem do wzięcia udziału w ankiecie "Styl? Moje dzisiejsze rozumienie stylu" pozostawiliśmy ankietowanym całkowitą swobodę wypowiedzi zarówno co do treści jak i formy. Publikujemy otrzymane odpowiedzi (zob. też artykuły T. Skubalanki i N.E. Enkvista), dziękując serdecznie ich autorom. Sądzymy, że Szanowni Czytelnicy z zainteresowaniem zapoznają się z prezentowanymi poglądami. Dyskusji o stylu nie zamykamy. Zapraszamy do niej wszystkich chętnych. W kolejnych numerach naszego pisma zamieścimy nadstane wypowiedzi.

MIROSLAV ČERVENKA

Profesor Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze a vědecký pracovník Ústavu pro českou literaturu. Literární vědec a sémiotik, systematicky rozvíjející podněty pražského strukturalismu. Výsledkem jeho literárněhistorické a speciálně versologické orientace jsou knihy *Český verš devadesátých let* (Praha 1963), *Symboły, písně a mýty* (Praha 1966), *Styl a význam* (Praha 1991). Hlavní dílo teoretické bylo publikováno nejprve německy (*Der Bedeutungsaufbau des literarischen Werks*, München 1978), česky jako *Významová výstavba literárního díla* (Praha 1993).

Individuální styl a jeho významová aktivita

Mým oborem je umělecká literatura, a tak jsem samostatně o stylu přemýšlel především jako o stylu individuálním; "individuální" může přitom ovšem znamenat i jiná individua než je psychofyzický jedinec (např. styl jednotlivého výtvoru nebo skupinový styl). O stylu jako faktu sociálně realizovaného rozvrstvení

celonárodního jazyka, jako o (sub)systému sdíleném nějakou skupinou mluvčích a spjatém s určitou funkcí mám celkem běžné a přejaté představy. Ovlivnila je Bachtinova představa nehomogenního, vnitřně konfliktního jazyka, která v komunikačních procesech náležitě zvýrazňuje rozdíl mezi kódovaným a dekódovaným významem a mezi dekódovanými významy navzájem, a v literatuře tedy aktivitu vnímatele. Mé názory se ovšem utvářely v rámci pražské funkční lingvistiky: vymezení “básnického jazyka” nezačíná u nějakého vypočitatelného souboru substantiálních rysů promluvy, ale u specifického postoje mluvčích a vnímatelů k této promluvě.

Individuální styl je spjat se svobodou, tj. s možností svobodného výběru. V případě básnického díla je tato svoboda stupňována tím, že “předmět”, k němuž promluva míří, není předem dán, ale vytváří se až spolu s promluvou. Básník je otevřen neznámému výsledku a ví, že tento výsledek, i kdyby ho sebevíce kalkuloval předem, bude stejně v jednotlivých vnímatelských aktech vystaven dalšímu přetváření. Volba vyjadřovacích prostředků není tedy beze zbytku určována např. výstižností (v dosahu referenční funkce), odstíněním exprese nebo účinností apelu.

Paradigmata, z nichž se vybírá, jsou na rozdíl od jiné řeči rozsáhlejší (srov. básnické pojmenování) a neurčitější; ve vývoji básnického jazyka se vytvářejí i další paradigmata specifických prostředků nadbudovaných nad jazykem (naindividuální styly, žánry, předpoklady intertextuality, metrické útvary...). Vnímatel si na základě své vlastní identifikace a interpretace aktů volby, které hypoteticky vedly ke vzniku díla (implikuje to vnímatelovo stálé zaměření k paradigmatické ose, k vidění realizovaných prostředků na pozadí nerealizovaných) vytváří představu interního subjektu těchto aktů, který se konstituuje dílem jako jeho jednotící intence. Pokud je dílo jako celek znakem, pak je to znak indiciální a jeho označováním je právě tato jednotící intence. Při absolutní převaze estetické funkce (což je spíše modelový a krajní konstrukt postoje k básnickému dílu) je takto pojatá stylová výstavba díla identická s jeho stavbou významovou. Jejich vzájemné rozhraničení nemůže být než zase jen umělým konstruktem.

Identifikace stylové a významové výstavby je možná jen proto, že také konstituce jiných než jazykových prvků (tematických, utvářejících žánry, kompozičních...) v uměleckém díle je založena na svobodných aktech volby, a tedy se od konstituce jazykových prostředků principiálně neliší. V umělecké literatuře (a jen v ní) tedy oblast stylu zahrnuje celý výtvar, nikterak se neomezuje jen na sféru jazyka. Tímto způsobem si vykládám ono zaměření na sám komunikát, které je obsahem postojů a intencí obvykle popisovaných v termínech estetické funkce.

V promluvhách primárně ovládaných některou z funkcí jiných jsou právě v tomto ohledu poměry podstatně odlišné. Zaměření k jinému cíli, než je sám komunikát (což se legitimně v různém stupni uplatňuje i v umění), umísuje tematické, žánrové a jiné vrstvy komunikátu mimo dosah svobodného výběru a situuje stylovou výstavbu výlučně do vrstvy jazyka a na margo výstavby významové. Výběr z jazykových prostředků slouží, nespoluurčuje představení merita věci, je tu pro efektivní způsob jeho tlumočení. Dosah tohoto výběru a tedy i individuálního stylu kolísá tedy podle toho, nakolik se v promluvě uplatňuje implikovaný subjekt. Styl je například nositelem významu komunikační kompetence, kultivovanosti, citového postoje reálného (nikoli implikovaného) mluvčího. Zdá se, že stylovými prostředky mimo umění lze lhát - např. předstírat zaujetí; v komunikaci esteticky zaměřené takový výklad ztrácí obsah. Příznačnou vlastností aktů volby v uměleckém díle je jejich relativní vzájemná nezávislost. Jedna volba na určité rovině nepředurčuje beze zbytku následující volby na téže rovině ani volby na rovinách nižších. V jedné promluvě se může prolínat několik stylů, v rámci zvoleného žánru se realizují fragmenty žánrů jiných (samozřejmě i mimouměleckých). Každá stylová volba má tedy relativně vysokou informační hodnotu. Zdá se, že tímto tvrzením jen rozvádím princip významové aktivity stylu, o kterém byla řeč výše. Praktický význam nezávislého výběru jak pro postoj mluvčích, tak pro postupy badatelské je však třeba vytknout zvlášť, nebo je nedozrímý. Významové sjednocení díla se ve světle tohoto postoje jeví jako úkol zadaný vnímateli. Sladění stylových prvků v jedné dimenzi přináší přitom rozrušení jejich souvislosti v dimenzi jiné. Divergence realizovaných prvků a jejich relativní vzájemná nezávislost na ose současnosti (např. napětí mezi tématem, metrem a lexikálním výběrem) je specifickým rysem básnického textu. V praktické promluvě se stylové volby mezi elementy v různých vrstvách promluvy navzájem implikují, všechny konotují totéž, mezi současně vystupujícími elementy se předpokládá soulad. (I to je ovšem jen krajní modelový případ, nebo normálně jsou stopy estetické funkce účastny v každé promluvě, a to už předpokládá možnost osamostatnění elementů a tedy i nesoulad mezi nimi.)

Významové nesjednocení elementů interpretuje vnímatel jako intervenci nezáměrnosti do intencionality významově-stylové konstituce, jako projev toho, že dílo není jen a jen znakem. Při nezřetelnosti, nedoslovenosti významu vystupují naopak do popředí "čisté" prvky stylové, spjaté např. s materialitou díla. Také zde tedy dochází k náznaku rozštěpení významové a stylové výstavby. Ontická situace díla jako "věci" (ne-znaku) může být výběrem stylových prostředků speciálně zdůrazněna.